

Complexnummer: 531650

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Complexnaam

NHW-Fort Everdingen te Culemborg

Aantal Monumentnummers van complexonderdelen
complexonderdelen

17 531651, 531652, 531653, 531654, 531655, 531656, 531657, 531658, 531659, 531663, 531664, 531666,
531680, 531681, 531682, 531684, 532024

Woonplaats

Culemborg, Everdingen

Gemeente

Culemborg, Vijfheerenlanden

Provincie

Gelderland

Locatie van het hoofdobject

Culemborg, Fort Everdingen

Complexomschrijving

Cluster 501. Complexomschrijving.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

COMPLEX FORT EVERDINGEN

Inleiding

De Nieuwe Hollandse Waterlinie vormde van 1815 tot februari 1940 de hoofddefensielinie van het Koninkrijk der Nederlanden. De 85 kilometer lange verdedigingslinie die is gebaseerd op een uitgestrekte waterbarrière gesteund door militaire versterkingen, strekte zich uit van de Zuiderzee bij Muiden tot aan de Biesbosch bij Werkendam. De breedte varieerde van slechts enkele honderden meters ten oosten van Utrecht, tot 7,5 km en zelfs meer dan 10 km in de Vijfheerenlanden. Het typisch Hollandse defensiesysteem van inundaties was de verbeterde voortzetting van de eens zo succesvolle (oude) Hollandse Waterlinie uit 1672. Het concept voor een waterlinie dateert al uit 1589, toen prins Maurits opdracht kreeg van de Staten van Utrecht en Holland om te onderzoeken hoe de jonge Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden op een zo efficiënt mogelijke manier kon worden verdedigd. Door een optimaal gebruik van de geografische omstandigheden kon een bijzondere verdedigingslinie worden aangelegd. Daar waar hoog Nederland overgaat in het laag gelegen poldergebied is het tamelijk eenvoudig om land onder water te zetten met behulp van sluizen of het doorsteken van

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

dijken. Aan de tastbare onderdelen van deze voornamelijk 'papierene tijger' werd eeuwenlang gesleuteld. Na WOII speelde de Nieuwe Hollandse Waterlinie geen rol van betekenis meer in de hoofddefensie. En in 1951 werden veel onderdelen van de Linie gedeclineerd, waarmee de opheffing van de Linie als zodanig een feit was.

Een verbeterde Waterlinie

De grond- en waterslag voor een verbeterde nieuwe Hollandse Waterlinie werd gelegd in de Franse tijd in 1796/97 door de directeur der Hollandse Fortificatiën C.R.T. Kraijenhoff. In zijn Memorie betreffende de eerste of capitale Waterlinie beschrijft Kraijenhoff gedetailleerd hoe de (oude) Hollandse Waterlinie er toen voorstond en geeft hij aan hoe deze Linie verbeterd zou moeten worden. Tevens bepleit hij een oostwaartse verlegging van de Linie om de stad Utrecht binnen de Linie te brengen, beschermd door een aaneenschakeling van voorposten. Niet alleen omdat Utrecht een belangrijke garnizoensstad was, maar vooral om te voorkomen dat de vijand de waterhindernis zou kunnen aftappen. De aanbevelingen die hij deed vormden het concept voor wat later de Nieuwe Hollandse Waterlinie gaat worden. In 1811 werden de plannen zelfs door Keizer Napoleon goedgekeurd: *La ligne de Naarden à Gorcum doit donc être considérée comme la vraie ligne de l'Empire*. Mede vanwege militaire en politieke ontwikkelingen werd het plan echter niet verder uitgewerkt. Na het vertrek van de Fransen, bij de aanloop tot het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden in het najaar van 1814, diende Kraijenhoff opnieuw een nota in, waarin zijn voorstellen uit 1796 en 1811 waren geactualiseerd. Daarop besloot Koning Willem I in het voorjaar van 1815 tot de aanleg van een nieuwe Waterlinie, toen nog 'Utrechtse Linie' genoemd. De militaire en waterstaatkundige werken voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie zouden het grootste en duurste infrastructurele project worden dat ooit in Nederland is uitgevoerd.

Bouwen aan een perfect systeem

Evenals de 'Oude' Hollandse Waterlinie steunde de 'Nieuwe' op uitgebreide - maar nu beter beheersbare - inundaties, waarbij forten en batterijen de inlaatpunten (sluizen) beschermden en de niet te inunderen terreinstroken en andere accessen afsloten. Samen met de waterbouwkundige Jan Blanken, inspecteur-generaal van Waterstaat, ontwikkelde Kraijenhoff als inspecteur-generaal der Fortificaties (1814-1826) de 'natte' plannen voor de Nieuwe Waterlinie en werd opdracht gegeven aan majoor-ingenieur Willem Offerhaus voor de bouw van een fortenkring om Utrecht. Tot aan Nieuwersluis werd het tracé van de (oude) Hollandse Waterlinie langs de Vecht aangehouden. Vanaf Nieuwersluis volgde de nieuwe linie de Vecht, tot enkele kilometers ten noorden van Utrecht. Daar moest de linie oostelijk om de stad heen buigen, om vervolgens langs de Vaartse Rijn verder te gaan tot aan de sluizen van Vreeswijk aan de Lek. Voorts sloot de nieuwe Waterlinie aan op het zuidelijke tracé dat in 1787 was verplaatst naar de Diefdijk en de Linge. Er dienden vijf zogenaamde 'inundatiekommen' te komen met op de accessen permanente verdedigingswerken. Op een zestal cruciale plekken werden door Blanken ontworpen waaiersluizen gebouwd. Deze sluizen, die zelfs tegen hoog water in geopend konden worden, waren ideaal voor militaire inundaties. De inrichting van een optimaal inundatiestelsel en de aanleg van de onmisbare permanente verdedigingswerken duurden, met onderbrekingen, van 1815 tot 1886. Dat de realisatie van de nieuwe Waterlinie zoveel tijd kostte, had alles te maken met de (internationale) politieke en militair-technische ontwikkelingen en de ingrijpende infrastructurele en waterstaatkundige veranderingen gedurende de negentiende eeuw. We kunnen in die eeuw een viertal bouwperiodes onderscheiden. In de eerste fase van 1815-1826 werden de versterkingen rondom Utrecht gerealiseerd. Vervolgens bouwde de Dienst der Fortificatiën van 1841 tot 1864 de torenforten bij de rivieraccessen en tussen 1867-1872 vonden overal in de Linie verbeteringen plaats. Ten slotte werden tussen 1871 en 1886 de laatste forten van de Linie gebouwd. In de twintigste eeuw veranderden de militaire tactieken drastisch en werden veldversterkingen tussen de forten aangelegd met diverse werken van gewapend beton.

Bouwfasen in de negentiende eeuw

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Gedurende de eerste bouwphase werd tussen 1816 en 1826 op de kwetsbare accessen rondom Utrecht een vijftal forten gebouwd. De eenvoudige werken bestonden uit aarden omwallingen, die precies in het hart van de te beveiligen weg of kade waren gelegen. De forten werden omgeven door een gracht en op de hoofdwal was de opstelplaats voor het geschut. De vorm en de omvang van de forten werden bepaald door de breedte van het acces en de ligging van de inundatiemiddelen. Op de hoog gelegen - en dus niet te inunderen - Houtense Vlakte werden vier lunetten gebouwd. Deze V-vormige versterkingen werden voorzien van zware bakstenen bekledingsmuren. Ten zuiden van Utrecht bouwde men ter bescherming van de inundatiesluizen forten bij Jutphaas, Vreeswijk en Culemborg. De volgende bouwphase diende zich aan nadat Nederland in 1839 België als onafhankelijke staat had erkend. Reorganisatie en vernieuwing van het verdedigingsstelsel waren nodig. Koning Willem II besloot tot een geconcentreerde verdediging, met de Nieuwe Hollandse Waterlinie als hoofddefensielinie. De vestingen en linies aan de landsgrenzen dienden om een eventuele vijandelijke opmars te vertragen, zodat de inundaties van Waterlinie tijdig konden worden gerealiseerd. De tweede actieve bouwperiode van de waterlinie duurde van 1841 tot 1864 en vond plaats, ondanks ingrijpende bezuinigingen op defensie (de omvang van het leger werd gehalveerd). Onder leiding van genieofficier Merkes van Gendt werden op de dijkaccessen langs de rivieren torenforten gebouwd. Bij de rivieraccessen van de Vecht, Lek, Linge en Waal verrezen ronde bakstenen torenforten. In diezelfde periode kregen veel kleinere werken van de linie 'bomvrije' gebouwen o.a. in de vorm van vierkante wachthuizen binnen de redoutes. Met de Napoleontische term 'bomvrij' (à l' épreuve de bombe) bedoelde men dat ze bestand waren tegen contemporain geschut. Het waren veelal wachthuizen met zware, gemetselde muren. Enige versterkingen op de dijkaccessen in het Vechtplassengebied, die nog uit de Franse tijd dateerden, werden vervangen door eenvoudige forten of redoutes. In 1853 werd de Kringenwet ingevoerd die bepaalde dat er binnen cirkel van 1000 meter van de forten beperkte bouw- en beplantingsvoorschriften golden i.v.m. een vrij schootsveld. Binnen deze kringen vinden we dan ook soms houten bebouwing. In 1951 werd de Kringenwet opgeschort en in 1963 ingetrokken. Omstreeks 1864 leek de Nieuwe Hollandse Waterlinie min of meer voltooid. Maar ontwikkelingen voor en tijdens de Frans-Duitse oorlog van 1870 brachten talloze tekortkomingen aan het licht, zowel op bouwkundig en wapentechnisch, als op tactisch gebied. Kolonel Kromhout kreeg de taak om de organisatie van de Waterlinie beter te structureren. Er waren veel te weinig bomvrije onderkomens voor manschappen en bomvrije magazijnen voor munitie. Bovendien bleken de zware muren van de hoge torenforten lang niet zo 'bomvrij' als ze heetten te zijn. Maar ook de nieuwe en de verbeterde 'bomvrije' forten bleken kort na oplevering alweer verouderd. In de daaropvolgende jaren werden de kwetsbare torens daarom beveiligd. Om de torens tegen directe treffers te beschermen, werd een zogenaamde 'contrescarp' aangebracht, een halfgrondgaande aanaarding van een dik kleipakket of een gemetselde en aangeaarde galerij die los stond van de toren en daar in een ruime halve cirkelvorm omheen lag. Ook veel andere bomvrije wachthuizen kregen een stevige aarden dekking. De derde bouwperiode (1867- ca. 1872) volgde o.a. na de uitvindingen van geschut met een getrokken loop (ca. 1860). Dit ver dragende en nauwkeuriger geschut maakte duidelijk dat de werken in de Waterlinie toch zeer kwetsbaar waren. De forten misten dekkingsmogelijkheden voor manschappen en materieel. Er was behoefte aan bomvrije remises voor geschut en bomvrije kazernes voor de manschappen. Bovendien dienden de wallen te worden verzaaid. Door de toegenomen reikwijdte van de projectielen moesten de steden Naarden en Utrecht, die in de frontlinie kwamen te liggen, op grotere afstand worden verdedigd. Daarom werden vooruitgeschoven posten aangelegd. Het centraal gelegen Utrecht was al een kruispunt van wegen, maar werd sinds de jaren '60 ook een knooppunt van een nieuwe vorm van infrastructuur: de spoorwegen. De ring van zes oudere forten die Utrecht beschermde, lag ten opzichte van de mogelijke posities van vijandelijk geschut te dicht bij de stad. Daarom werd nog verder oostwaarts van de Domstad een tweede, vooruitgeschoven fortenkring aangelegd. Verder vonden langs de Lek verbeteringen plaats voor mogelijke onderwaterzettingen rond Utrecht: er kwam een nieuwe inlaatsluis bij Wijk bij Duurstede en er vonden verbeteringen plaats bij Honswijk. Begin jaren '70 realiseerde de regering zich dat het Nederlandse defensieapparaat de afgelopen dertig jaar sterk onder de bezuinigingen had geleden. Daarom diende de Minister van Oorlog de Vestingwet van 1874 in. Deze kende o.a. prioriteit toe aan de verbetering en vernieuwing van de Nieuwe Hollandse Waterlinie als hoeksteen van de Nederlandse verdediging. Binnen acht

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

jaar moesten nieuwe werkzaamheden voor de hoofdverdedigingslinie worden verwezenlijkt (ruim 10 miljoen gulden). Daarmee gingen men de vierde bouwperiode (ca. 1871-1886) in, die in feite een voortzetting was van de derde, maar op andere gronden. De Waterlinie was nog maar amper ingericht volgens de laatste eisen van een grote defensieve kracht, of in 1885 werd de brisantgranaat ingevoerd. Tegen dit explosieve projectiel was geen fort bestand. L'histoire se repète: op slag waren de forten van de gemoderniseerde Waterlinie weer verouderd en dus onbruikbaar. De geschiedenis van de vestingbouw leert dat de ontwikkelingen van de verdedigingsmethoden voortdurend achterlopen op die van de aanvalswapens. De forten bleken niet meer geschikt als opstellingsplaats voor vestinggeschut. Om trefkans te voorkomen, moesten manschappen en geschut worden gespreid in het linielandschap. De forten vervulden nog wel een rol als stormvrij infanteriesteunpunt. Sindsdien speelde 'maskering'(camouflage) door beplantingen op en bij de forten een rol. In deze periode werden op veel forten, behalve fortwachterswoningen, ook houten genie- en artillerieloodsen gebouwd om het materieel in vreedstijd vochtvrij te stallen. Ondertussen vond toch op grote schaal nieuwbouw plaats in de Waterlinie. Van noord tot zuid verrezen nieuwe forten en batterijen in de Linie om een aaneengesloten 'snoer' van steunpunten op bepaalde afstand van elkaar te realiseren. Daarna kwam de fortenbouw tot stilstand. Het nut en de kracht van de kostenverslindende en snel verouderende forten van de Waterlinie stonden aan het eind van de negentiende eeuw ter discussie. Het accent werd van de zogenaamde 'dode weermiddelen' verlegd naar de levende, mobiele strijdkrachten die verspreid in veldversterkingen in de Linie zouden moeten opereren om een stormaanval met de nieuwste wapens te weerstaan.

WOI en WOII

Tijdens de mobilisaties van WOI en WOII werd een groot aantal veldversterkingen voor artillerie, infanterie en munitieopslag aangelegd. Loopgravenstelsels, groepsnesten, prikkeldraadversperringen, gevechtswagenversperringen en tankgrachten bepaalden het gezicht van de jongste Waterlinie. Ook bouwde men honderden betonnen groepsschuilplaatsen en vele mitrailleurkazematten tussen de forten in het linielandschap. Op en bij de forten verschenen de moderne golfplaten Nissen-hutten en Romney-loodsen voor diverse doeleinden.

FORT EVERDINGEN

Inleiding complex

FORT EVERDINGEN dateert in eerste aanleg uit het midden van de 19de eeuw; het kwam tot stand in de jaren 1842-1847. Het fort had onder meer een functie voor de verdediging van de inundatiesluizen en het inundatiekanaal voor het Lekwater en het zorgde - samen met het op de Noordelijke Lekdijk gelegen Fort Honswijk uit dezelfde periode - tevens voor de afsluiting en verdediging van de accessen van de Lek met uiterwaarden en de Diefdijk. Het fort is in het kader van de wapenwedloop van de jaren '70 belangrijk gemoderniseerd in de periode 1874-1880. Fort Everdingen is genoemd naar het enkele kilometers ten westen ervan gelegen dorp Everdingen. Bij de eerste aanleg van Fort Everdingen is een toren gebouwd, die kwam te liggen binnen een omgracht, in hoofdzaak vierhoekig aardwerk met een viertal bastions. Bij de modernisering van het fort is aan de oostzijde van de toren, als bescherming hiervan, een aangeaarde contrescarpgalerij gebouwd. Ook kwamen enkele bomvrije gebouwen tot stand. Zowel de Diefdijk als de waterinlaten - inclusief waterkeringen - samen aanleiding voor de bouw, zijn nog aanwezig; de Diefdijk zelf is als linedijk versterkt met open en gesloten geschutsopstellingen en wordt op een groot aantal plaatsen gekenmerkt door (groeps)schuilplaatsen in en nabij het aardlichaam. In het oevergebied van de Lek ten noordoosten van het fort kwam in twee fasen (1914-1918 en 1939-1940) een reeks kleine betonnen werken tot stand. In deze perioden zijn ook aan de noordzijde van de Lek vele kleine betonnen werken gebouwd. Ten noordwesten van het fort, vlak tegen de rivieroever, kwam mogelijk in het interbellum - ook een schietbaan tot stand. De schietbaan bestaat niet meer.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Ligging en relatie met andere complexen

FORT EVERDINGEN is aangelegd op een in meerdere opzichten strategische plaats. Ten eerste waren de Lek en de Zuidelijke Lekdijk accessen. Ook ligt het fort op het T-vormige ontmoetingspunt van de uit de middeleeuwen daterende Diefdijk en de Zuidelijke Lekdijk. De Diefdijk was als waterkering van de ten oosten hiervan te stellen inundatiezone in de Nieuwe Hollandse Waterlinie opgenomen en was zowel van waterstaatkundig als van defensief belang. Bovendien kon via het fort een van de inundatiesluizen en -kanalen voor het desbetreffende gebied worden beheerst. Fort Everdingen kon het ongeveer 1 km naar het oosten gelegen Werk aan het Spoel ondersteunen, dat ook als verdediging van een waterinlaat fungeerde. Fort Everdingen werd vanaf 1907 geflankeerd door de Batterij aan de Zuidelijke Lekdijk, die ook de uiterwaarden aan beide zijden van de Lek onder vuur kon houden. Omgekeerd was het Werk aan het Spoel te beschouwen als voorverdediging van het veel grotere Fort Everdingen, dat van achter de spoordijk in het traject Utrecht-'s-Hertogenbosch (1868) ongezien te benaderen was. Tevens bestond er een relatie met het op de noordoever van de Lek gelegen Fort Honswijk.

Omschrijving complex

Het ongeveer 11 ha beslaande complex FORT EVERDINGEN bestaat in hoofdzaak uit een vierhoekig, asymmetrisch gebastioneerd aardlichaam met afgeronde begrenzingen, dat vrijwel totaal is omgeven door een natte gracht en waarop behalve een toren met contrescarpgalerij, vijf aardgedekte bomvrije gebouwen en een bakstenen fortwachterswoning, ook een complete gietstalen koepelkazemat en enige betonnen groepsschuilplaatsen voorkomen. Direct buiten de natte gracht bevinden zich nog de buitenoevers en intacte onderdelen van de omleidingsweg, terwijl er bovendien drie inundatiesluizen van verschillend type aanwezig zijn. Verder bevindt zich hier een (van oudsher en nog ten dele) met grenspalen als zodanig aangemerkte zone van het Ministerie van Oorlog, de zogenoemde Militaire Landsgrond. Fort en omgeving, in het bijzonder (de relatie met) het schootsveld, de inundatievelden en inundatiewerken zijn grotendeels gaaf en laten de aanleiding voor de aanleg goed zien.

De bescherming van Fort Everdingen betreft de volgende complexonderdelen:

- FORTAANLEG MET AARDWERKEN WAARIN DRIE VERBRUIKSMAGAZIJNEN,(RESTEN VAN) GESCHUTSOPSTELPLAATSSEN, NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS, MET INUNDATIEKANALEN, MET (OMLEIDINGS- EN ONDERHOUDS-)WEGEN EN MET DOOR GRENSPALEN AANGEDUIDE ZONE
- TOREN
- CONTRESCARPGALERIJ MET TOEGANGSPOTERNE
- REMISE MET SCHUIL- EN BERGPLAATSSEN / BOMVRIJ GEBOUW A1 (noordoostbastion)
- REMISE MET SCHUIL- EN BERGPLAATSSEN / BOMVRIJ GEBOUW A2 (zuidoostbastion)
- VERBRUIKSMAGAZIJN /BOMVRIJ GEBOUW B1
- VERBRUIKSMAGAZIJN / BOMVRIJ GEBOUW B2
- VERBRUIKSMAGAZIJN / BOMVRIJ GEBOUW B3
- GROEPSSCHUILPLAATSSEN TYPE P

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

- GIETSTALEN KOEPELKAZEMAT TYPE G
- INUNDATIESLUIS MET SCHOTBALKKERING, BEER EN LOOPBRUG
- INUNDATIESLUIS MET SCHOTBALKKERING
- HOUTEN LOODS (noordoostelijk van toren) (d) (4)
- VERDEDIGBARE FORTWACHTERSWONING
- HOUTEN LOODS (b) (2) (noordwestbastion)
- HOUTEN LOODS (zuidwestzijde) (a) (3)
- INUNDATIESLUIT / KEERSLUIS

Waardering complex:

Complex FORT EVERDINGEN is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende meer dan 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de en 20ste eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de en 20ste eeuw), c. het systeem van 'levende' veldversterking (20ste eeuw).

Het betreft hier een complex dat in eerste aanleg een voorbeeld is van een torenfort met aardwerken uit de periode 1841 -1864 bij een rivieracces en bij inundatiewerken. Het complex is voorts een voorbeeld van een strategisch gelegen, in een latere ontwikkelingsfase met aard- en metselwerk verbeterd en uitgebreid torenfort.

* Krijgshistorische en systeemwaarden als onderdeel van een aaneengesloten militaire verdedigingslinie tussen de voormalige Zuiderzee en de Biesbosch. Deze bestond hoofdzakelijk uit een samenhangend systeem van inundatievelden en bijbehorende inundatiemiddelen en van schootsvelden. Dit systeem werd aangevuld met diverse, uit verschillende perioden daterende typen gebouwde of aangelegde (verdedigings)werken die dienden tot of bijdroegen aan afsluiting en verdediging van niet te inunderen terreinen of andere accessen.

* Ensemblewaarde en situationele waarden vanwege zijn ligging binnen het systeem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in het algemeen en in het bijzonder in de directe relatie tot de complexen Fort Honswijk, Werk aan het Spoel en de werken aan de Diefdijk. Tevens is hier sprake van een vrijwel gave relatie met het schootsveld en inundatiemiddelen.

* Het complex is representatief (karakteristiek) omdat het nog steeds de fysieke onderdelen, kenmerken en vele omgevingskenmerken vertoont die destijds tot bouw en aanpassing aanleiding waren.

---

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

* Het complex is gaaf bewaard omdat qua structuur en fysiek voorkomen de hoofdzaken van de toestand in de jaren '70 van de 19de eeuw zijn bewaard en nauwelijks zijn gewijzigd.

Monumentnummer*: 531651

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	19 december 2014
Kadaster deel/nr	82872/26

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Culemborg, Everdingen	Culemborg, Vijfheerenlanden	Gelderland

<i>Locatiennaam</i>	<i>Locatieomschrijving</i>
Culemborg	Fort Everdingen

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Vianen	G			110
Culemborg	L			448
Culemborg	L			193
Vianen	G			921
Vianen	G			868
Culemborg	L			376
Vianen	G			77
Culemborg	L			313
Vianen	G			131
Vianen	G			923
Culemborg	L			451
Culemborg	L			307
Culemborg	L			449
Vianen	G			204
Culemborg	L			447
Vianen	G			205
Culemborg	L			278
Culemborg	L			444
Vianen	G			805
Vianen	G			785
Culemborg	L			196
Vianen	G			922

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Vianen	G			784
Culemborg	L			308
Culemborg	L			198
Vianen	G			906
Culemborg	L			197
Culemborg	L			450

*Omschrijving***

Cluster 501.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

FORTAANLEG MET AARDWERKEN WAARIN DRIE VERBRUIKSMAGAZIJNEN, (RESTEN VAN) GESCHUTSOPSTELPLAATSEN, NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS, MET INUNDATIEKANALEN, MET (OMLEIDINGS- EN ONDERHOUDS-)WEGEN EN MET DOOR GRENSPALEN AANGEDUIDE ZONE als basale onderdelen van Fort Everdingen. Forten werden gewoonlijk geconstrueerd op basis van vooraf aangebrachte aardlichamen, die als een fundering fungeerden en wegzakken in (een natte en slappe) bodem moesten voorkomen. Bij de bouw van de forten is, behalve dit gewoonlijk al tactisch 'voorgevormde' aardlichaam - dat op zichzelf reeds een weerbare rol kon vervullen - ook nog een specifieke aanleg gerealiseerd die bedoeld was om de defensieve kracht te vergroten, de veiligheid van de bezetting te waarborgen en intern en extern transport en verkeer te vergemakkelijken. Zo ontstonden er onder meer aarden dekkingen voor verschillende bouwwerken, om ze minder kwetsbaar te maken voor inslagen van vijandelijk vuur, aarden wallen die de bebouwing en open terreinen dekten en de contouren bepaalden en bestrate paden en appelplaatsen. Forten werden gewoonlijk omgeven door een of meer natte of droge grachten om eventuele nadering van de omwalling of het fortterrein door een vijand tot het laatst toe te belemmeren. Forten waren gewoonlijk slechts te bereiken via een of meerdere bruggen of via een smalle landengte. Waar om waterstaatkundige of andere redenen een permanente directe verbinding tussen binnen- en buitengebied bestond, was deze zodanig uitgevoerd dat hij slechts met de grootste moeite te passeren was. Toepassing van zogenoemde ezelsruggen, monniken (bij vestingen) en / of hekwerken was hierbij gebruikelijk. Het inundatiekanaal - aangelegd op basis van een mogelijk middeleeuwse kavelsloot - loopt vanaf de inundatiesluis / keersluis in de zomerkade van de Lek zuidwaarts tot aan de Prijsseweg / Prijssedijk. Het kanaal valt aan de oostzijde van Fort Everdingen samen met de fortgracht en was normaliter afgesloten door de inundatiesluis met schotbalkkering en de beer die deel uitmaken van de Zuidelijke Lekdijk. Een derde kering werd gevormd door de nog bestaande inundatiesluis met schotbalkkering in de Rondweg, aan de zuidoosthoek van het fort. Van de zuidoosthoek van het fort loopt het inundatiekanaal van oudsher over ongeveer 700 m in rechte lijn naar de Prijsseweg. De totale lengte van het kanaal - inclusief het deel dat samenvalt met de fortgracht en inclusief een gedempt deel van ongeveer 230 m - bedraagt ca. 1600 m. Een gedeelte ervan maakt dus ook deel uit van de aanleg van het fort, dat mede bestemd was voor de verdediging van de sluizen en het inundatiekanaal. Langs de buitenzijde van de grachten lag vaak een weg die, of pad, dat zowel in de vorm van een gedekte weg (glacis - enveloppe) kon zijn aangelegd, als ook wel gelijk met, of zelfs boven maaiveldniveau. Deze wegen of paden konden verschillende

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

functies hebben, variërend van openbare weg tot onderhoudspad en ook van militaire, gedekte weg tot exclusieve toegangsweg naar het fort. Buiten de natte gracht bevindt zich bovendien vaak een (van oudsher en nog ten dele) met limietpalen als zodanig aangemerkte zone waarover het Ministerie van Oorlog zeggenschap had, de zogenoemde Militaire Landsgrond. Ten noordwesten van het fort, vlak tegen de rivieroever kwam - mogelijk in het interbellum - ook een schietbaan tot stand. De meeste schietbanen zijn op kaart gezet in de vorm van een aantal min of meer evenwijdige stippellijnen en een vierkantje. Ook deze schietbaan is zo afgebeeld; hij is te zien op Bonneblad 1:25.000, no. 486, 1932 en/of 1938. De schietbaan is verdwenen en werd mogelijk opgevolgd door die ten zuiden van het Werk aan het Spoel.

Omschrijving

FORTAANLEG MET AARDWERKEN WAARIN DRIE VERBRUIKSMAGAZIJNEN, (RESTEN VAN) GESCHUTSOPSTELPLAATSEN, NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS, MET INUNDATIEKANALEN, MET (OMLEIDINGS- EN ONDERHOUDS-)WEGEN EN MET DOOR GRENSPALEN AANGEDUIDE ZONE van Fort Everdingen. Het fort bestaat thans in hoofdzaak uit een rechthoekig, asymmetrisch aardwerk met verschillende niveaus en met - qua grondplan - vier verschillende bastions, waarvan het buitentalud afgeronde vormen kent. De aardwerken omsluiten het fortterrein of terreplein vrijwel geheel, terwijl ook de toren, de beide andere grote bomvrije gebouwen en de contrescarpgalerij door aardwerken zijn gedekt. Het fort is destijds op de T-kruising van de Zuidelijke Lekdijk en de Diefdijk gebouwd, met als gevolg dat de (openbare) wegen over de beide dijken zuidelijk moesten worden omgeleid. Bij de T-kruising bevindt zich een betonnen kist die strooimiddel bevatte om de helling bij vorst begaanbaar te houden. De aardwerken omvatten resten van opstelplaatsen voor geschut binnen en buiten de fortgracht; dit laatste in het bijzonder aan de T-splitsing van Lekdijk en Diefdijk, waar een aarden batterij herkenbaar is. Het fort dateert uit de periode 1842-1847 en werd verbeterd in de jaren 1873-1880. Het fortterrein wordt doorsneden door een met waalstenen beklinterd padenstelsel met rechte en gebogen lijnen waarlangs de gebouwen en andere functies en onderdelen bereikbaar zijn. Tot die bereikbare functies behoren onder meer drie verbruiksmagazijnen in de binnenzijde van de oostelijke aardwerken. De met tongewelven gedekte verbruiksmagazijnen zijn uitgevoerd in baksteen en worden gekenmerkt door hun getoogde, gemetselde toegangen binnen een ondiepe, deels getoogd gemetseld en ten dele als tongewelf uitgevoerd portaal. Deuren ontbreken thans; ter weerszijden van de toegang vrijwel haakse vleugelmuren. De gracht van Fort Everdingen is nog vrijwel compleet aanwezig en vormt een ruime omkadering van de aanleg van het fort. De oostzijde van de fortgracht - inclusief drie sluizen - maakte deel uit van het noord-zuid gerichte inundatiekanaal tussen de Lek en de Prijsseweg / Prijssedijk. De fortgracht was een schakel in de toevoer van water voor eventuele inundatie van het achterliggend poldergebied. Het kanaal is grotendeels ongewijzigd en is naar vorm en functie nog goed als zodanig herkenbaar. Het noordelijk deel van het kanaal - tot waar het overgaat in de fortgracht is ongeveer 300 m lang en 30 m breed en strekt zich met een lichte kromming uit van de zomerkade van de Lek tot de fortgracht. Het deel van het inundatiekanaal dat samenvalt met de fortgracht is ongeveer 450 m lang en ca. 25 m breed. Het deel van het inundatiekanaal ten zuiden van de sluis in de Rondweg is - behoudens het gedempte deel - grotendeels ongewijzigd en is naar vorm en functie nog goed als zodanig herkenbaar. Het nog aanwezige zuidelijk deel van het kanaal - van de Rondweg tot de Prijsseweg / Prijssedijk - is nu ongeveer 470 m lang en 5 m breed. Ter plaatse van het gedempte deel kunnen nog resten, sporen en andere waarden van het kanaal aanwezig zijn. Aan de westzijde is het fort van oudsher over een landengte bereikbaar. De openbare omleidingsweg ligt op de zuidelijke buitenoever van de natte gracht; aan de noordzijde is slechts een onderhoudspad op uiterwaardpeil aanwezig. De gracht rond het fort is bijzonder van karakter omdat de drie bijbehorende waterwerken / sluizen ten behoeve van de inundatie van de voorgelegen inundatieterreinen ten zuidoosten van het fort nog aanwezig zijn. Door middel van de sluizen konden verschillende peilen worden gesteld in de noordelijke en de zuidelijke helft van de natte gracht en in het inundatieveld ten zuidoosten van de Diefdijk. Een bijzonder element van de aanleg is ook het restant van de gracht rond de

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

toren; deze grachten zijn bij meerdere torens gedempt. De oorspronkelijk met grenspalen als zodanig aangemerkte zone waarover het Ministerie van Oorlog zeggenschap had, de Militaire Landsgrond, is op de bij dit document behorende kaart aangeduid.

Waardering

De FORTAANLEG MET AARDWERKEN WAARIN DRIE VERBRUIKSMAGAZIJNEN, MET (RESTEN VAN) GESCHUTSOPSTELPLAATSEN, NATTE GRACHT MET BUITENOEVERS, MET INUNDATIEKANALEN, MET (OMLEIDINGS- EN ONDERHOUDS-)WEGEN EN MET DOOR GRENSPALEN AANGEDUIDE ZONE van Fort Everdingen is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende meer dan 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw)

Het onderdeel is een voorbeeld van een aarden aanleg met wegen- en padenstelsel, aarden dekking voor verschillende functies, gracht, omleidingsweg en door middel van grenspalen aangeduide militaire zone uit de periode 1841-1864, dat in een latere ontwikkelingsfase (1871-1886) is verbeterd en uitgebreid.

* Archeologische waarden vanwege de te verwachten in de bodem aanwezige sporen en/of resten van gegraven of aangelegde waterwerken en dergelijke.

* Ensemblewaarde en situationele waarden vanwege zijn ligging binnen het systeem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in het algemeen en in het bijzonder in de vrijwel gave relatie met het schootsveld en inundatiemiddelen.

* Het onderdeel is representatief omdat het verschillende fasen in de ontwikkeling van accesverdediging op grote schaal en in vrijwel ongeschonden fysieke omgeving laat zien en in het bijzonder die van de toepassing van aarden dekking en van natte grachten rond forten. Uitzonderlijk is de rest van de natte gracht rond de toren.

* Het onderdeel is goed bewaard omdat het in sinds omstreeks 1900 vrijwel ongewijzigde staat het systeem van bescherming door middel van aarden dekking laat zien en omdat het grondplan, de gehele gracht en de ringweg vrijwel onveranderd bewaard zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 531652

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	19 december 2014
Kadaster deel/nr	82872/112

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Culemborg	Culemborg	Gelderland

<i>Locatiennaam</i>	<i>Locatieomschrijving</i>
Everdingen/Culemborg	Fort Everdingen

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Vianen	G			923
Culemborg	L			449

*Omschrijving***

Cluster 501. Zie ook monumentnummer 531672.

Inleiding

TOREN als markant gebouwd onderdeel van het Fort Everdingen. Torens als onderdeel van forten zijn tot in de jaren '60 van de 19de eeuw gebouwd, te beginnen in de Napoleontische Tijd; in Nederland - behoudens enkele uitzonderingen uit omstreeks 1810 - echter pas vanaf omstreeks 1840, waarbij de inzichten van militair ingenieur J.G.W. Merkes van Gendt sturend waren. Nog bestaande Nederlandse torens hebben gewoonlijk een ongeveer cirkelvormig grondplan met een diameter van enkele tientallen meters en ze waren omgeven door een natte gracht. Ze zijn twee, drie of vier verdiepingen hoog en bestaan uit zwaar - enige meters dik - metselwerk. Uitgangspunt was dat de ronde vorm goed bestendig was tegen inslagen van kanonvuur, terwijl de defensieve kracht naar alle richtingen min of meer gelijkwaardig kon zijn. Door opstelling van ver reikend geschut bovenop de torens - waar tevens de uitkijk was gevestigd - dacht men in een gunstige verdedigende positie te verkeren. Voor de nabije verdediging dienden (talrijke) schietgaten voor kanon- en geweervuur. Meerdere torens waren voorzien van een aarden dekking. Met de komst van zwaarder geschut, met getrokken loop en vooral van brisantgranaten, was het echter afgelopen met de torens: ze bleken toch kwetsbaar, ze waren relatief gemakkelijke doelwitten en ze verloren hun defensieve waarde hierdoor binnen weinige jaren. Als gevolg hiervan zijn verschillende torens van hun hoogste verdieping(en) ontdaan en voorzien van aarden beschermingswallen. Wat bleef was hun functie als onderkomen voor manschappen en materieel. Bekende torenforten in de Nieuwe Hollandse Waterlinie zijn die te Weesp, Fort Honswijk en Fort Everdingen. De meeste torens zijn opgenomen in met aarden werken en (natte) grachten omgeven torenfortcomplexen, zoals ook die van Fort Everdingen.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Omschrijving

Centraal in het huidige complex Fort Everdingen ligt de op een ronde plattegrond gebouwde bakstenen TOREN die de kern van de oudste aanleg vormt. De toren kwam tot stand in de jaren 1842-1847, nadat eerst aardwerken en fundering waren gerealiseerd. De toren heeft een diameter van ongeveer 39 m en was inclusief aarden dekking ongeveer 18 m hoog. Het bakstenen metselwerk van de rond lopende gevel is asymmetrisch uitgevoerd: de wanden aan de oostzijde zijn dikker dan die aan de westzijde. Er zijn drie bouwlagen, inclusief het souterrain; bovenop het bouwwerk bevindt zich een metersdikke aarden dekking. Ook is hier een relatief kleine, afzonderlijk aangeaarde opbouw met gekromde gevel, de zogenoemde belvédère en centraal zijn resten van een geschutsopstelling. Rond de toren lag een circa 4 m brede, ringvormige, natte gracht met ophaalbrug, waaruit de gevel direct oprees; bij een latere wijziging is deze gracht ten dele gedempt en ter plaatse vervangen door een ongeveer even brede, open gang. De gevel van het hoofdvolume kent een rechte beëindiging op ongeveer 14,50 m hoogte. Deze gevel is rondom voorzien van gevelopeningen van verschillend type en formaat (voornamelijk getoogde en spleetvormige schietgaten). Een aantal van deze gevelopeningen kan worden gesloten met ijzeren (kelderniveau) of zware houten luiken en / of persiennes. De toegang, met een verdiepte boog binnen een boogsegment en met dubbele houten deuren, bevindt zich aan de westzijde. Op een daarboven aangebrachte plaquette is onder meer de naam van het fort aangeduid. Bij de totstandkoming van de contrescarpgalerij zijn tussen de toren en de galerij gemetselde luchtbogen geplaatst.

Het interieur omvat op alle verdiepingen onder meer rondlopende, gewelfde gangen met op elk niveau 12, ongeveer trapeziumvormige ruimten, die via boogvormige toegangen bereikbaar zijn. De toren kent een koepelvormig gemetseld gewelf met een centrale licht- en luchtopening.

Waardering

De TOREN van Fort Everdingen is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel uit de periode 1841 -1864, namelijk een voorbeeld van een toren bij een rivieracces, uit de jaren 1845-1847, gebouwd naar inzichten van militair ingenieur J.G.W. Merkes van Gendt.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is relatief zeldzaam omdat het fort het duidelijkst aansluit bij het oorspronkelijk voorbeeld van de ronde torens en representatief omdat het om militair-tactische redenen is voorzien van een beschermende contrescarpgalerij, terwijl als zeldzaam fenomeen ook een deel van de oorspronkelijke gracht rond de toren is blijven bestaan.

* Het onderdeel is goed bewaard omdat talrijke kenmerkende onderdelen in exterieur en interieur behouden en herkenbaar zijn

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Militair wachtgebouw

Functie

Monumentnummer*: 531653

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	19 december 2014
Kadaster deel/nr	82872/122

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Culemborg	Culemborg	Gelderland

<i>Locatiennaam</i>	<i>Locatieomschrijving</i>
Culemborg	Fort Everdingen

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Culemborg	L			449
Vianen	G			923

*Omschrijving***

Cluster 501. Zie ook monumentnummer: 531673.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

CONTRESCARPGALERIJ MET TOEGANGSPOTERNE als markante gebouwde onderdelen van het Fort Everdingen. Toen in de jaren '60 en '70 van de 19de eeuw de kracht en de trefzekerheid van het geschut toenamen, waren in het bijzonder de torens op de forten al gauw niet meer bestand tegen het geweld. Er werden twee oplossingen toegepast: van een aantal torens werd de hoogte teruggebracht, wat ze als doelwit niet alleen minder zichtbaar, maar ook minder kwetsbaar maakte (dit gebeurde onder meer bij Fort Honswijk). Hiernaast zijn in een aantal gevallen gedeeltelijk rondom de torens contrescarps of contrescarpgalerijen aangelegd (dit laatste onder meer bij Fort Everdingen). Een contrescarp bestaat uit een zware, metershoge gronddekking, die als bescherming tegen vijandelijk artillerievuur diende en de toren weer 'bomvrij' maakte. Meestal was de contrescarp (dicht) tegen de toren gelegen en was hij hiervan gescheiden door een (ten dele) rond lopende gang die grensde aan een met aarde gedekt galerijgebouw, de contrescarpgalerij. Een dergelijke contrescarpgalerij is dus aan de buitenzijde aangeaard en aan de kant van de toren voorzien van een (bakstenen) gevel. In de contrescarpgalerij konden verschillende militaire functies worden gehuisvest. De toegangspoterne aan de oostzijde van de contrescarpgalerij vormt een gemetselde en als zodanig bomvrije doorgang door de aarddekking van de contrescarp, waardoor tevens een gedekte verbinding ontstond van de kazerne naar de oostelijke wal.

Omschrijving

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

\t

De ongeveer tweederde rondgaande CONTRESCARGALERIJ van Fort Everdingen, die dateert van de jaren circa 1873-1880, ligt aan de oostzijde van de toren, op een afstand van omstreeks 4 m daarvan. De verticale, bakstenen gevel, die vrijwel even hoog is als die van de toren zelf, is aan de binnenzijde op de begane grond voorzien van toegangs- en andere gevelopeningen, die afsluitbaar zijn door middel van houten deuren en / of ijzeren luiken. Op de begane grond zijn in het metselwerk gesloten ontlastingsbogen opgenomen. Boven de begane grond is een reeks van gewelfde, open ontlastingsbogen aanwezig. Bij de bouw van de contrescargalerij zijn tussen toren en galerij gemetselde bogen geplaatst. Aan de buitenzijde is de contrescargalerij gedekt door een metersdikke, flauw hellende aardlaag. Het min of meer rechthoekig trapeziumvormige profiel van de contrescargalerij laat zich aan de beide bakstenen, kopse gevels goed herkennen. Ook in deze gevels zijn verschillende gevelopeningen aangebracht, die deels afsluitbaar zijn met ijzeren, deels met houten deuren of ramen. Ook deze gevels bevatten elk een open ontlastingsboog.

Het interieur bevat een aantal geschakelde vertrekken, die van elkaar zijn gescheiden door zware houten deuren. De galerij van open ontlastingsbogen op de verdieping is niet bereikbaar of beloopbaar en is deels volgestort met aarde.

De TOEGANGSPOTERNE sluit aan de oostzijde op de begane grond aan op de contrescargalerij en vormt een door vleugelmuren beschermde, gemetselde doorgang door de tegen de contrescargalerij opgeworpen aarddekking.

Waardering

De CONTRESCARGALERIJ MET TOEGANGSPOTERNE van Fort Everdingen is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel uit de periode 1873-1880, namelijk een voorbeeld van een beschermend bouwwerk als dekking van een toren, met de aardgedekte toegang daartoe vanaf de oostelijke zijde, de poterne.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is relatief zeldzaam en representatief omdat er niet veel contrescargalerijen bij torens op forten zijn gebouwd.

* Het onderdeel is goed bewaard omdat talrijke kenmerkende onderdelen in exterieur en interieur behouden en herkenbaar zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 531654

Status rijksmonument
Inschrijving register* 19 december 2014
Kadaster deel/nr 82872/97

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Culemborg Culemborg Gelderland

Locatiennaam Locatieomschrijving
Culemborg Fort Everdingen

Kadastrale gemeente* Sectie* Kadastraal object* Appartement aanduiding Grondperceel
Culemborg L 449

Omschrijving**

Cluster 501.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

REMISE MET SCHUIL- EN BERGPLAATSEN / BOMVRIJ GEBOUW A1 (noordoostbastion) van een type dat aan drie zijden en bovenop is gedekt met aarde. Met de toename van de draagwijdte van het geschut, de kracht van de inslagen van projectielen en de explosieve kracht van (brisant)granaten werd het steeds moeilijker weerstand te bieden tegen beschietingen. Verzwaring van metselwerk, toepassing van schokabsorberende metselsystemen (onder meer door middel van bogen), flauwe hellingshoeken en gebogen of juist puntige vormen, gebruik van beton - en later van gewapend beton - in steeds zwaardere uitvoering, was een van de manieren om de vestingwerken bestand te houden tegen toenemende aanvalskracht. Bovendien was het aanbrengen van aarddekkingen een goed middel gebleken om de energie te absorberen of te dempen. Dit is de reden waarom vele gemetselde of betonnen werken van een aardlaag of een frontbescherming van zand of aarde zijn voorzien. Afhankelijk van de periode van ontstaan - en daarmee van de te verwachten inslagkracht van projectielen - werd van 'bomvrije gebouwen' gesproken, wanneer ze werden geacht bestand te zijn tegen een van tevoren bepaald aantal inslagen van zwaar kaliber.

Omschrijving

Drielaagse REMISE MET SCHUIL- EN BERGPLAATSEN / BOMVRIJ GEBOUW A1 op het noordoostelijk bastion van Fort Everdingen, gekenmerkt door een in tweeën gelede bakstenen gevel aan de westzijde, die op de verdieping sterk terug ligt. De verdieping kent

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

eigen toegangen, die bereikbaar zijn via een ontsluiting die over het dak van de begane grond loopt. De tussenverdieping heeft geen gevel. Het rond 1880 gerealiseerde gebouw wordt gedekt door een aarden laag, die alle zijden, behalve de bakstenen gevels, aan het zicht onttrekt. De aardlaag is aangebracht als bescherming tegen inslagen van projectielen. De beide eenlaagse gevels zijn vrij hoog en hebben een sobere en functionele architectuur. Aan de uiteinden gaat de onderste gevel voor een deel schuil achter de aflopende aanaarding; de bovenste gevel is aan weerszijden afgeschuind, eveneens in verband met de aanaarding. De gevelopeningen - toegangen en vensteropeningen - zijn getoogd en kennen voornamelijk ijzeren afsluitingen. Onderin bevinden zich enkele toegangen en vensteropeningen; in het bovenste deel gaat het om drie oorspronkelijke toegangen en een die in een latere aanbouw is opgenomen.

Het interieur werd niet bezocht.

Waardering

De drielaagse REMISE MET SCHUIL- EN BERGPLAATSEN / BOMVRIJ GEBOUW A1 van Fort Everdingen is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel van omstreeks 1880, namelijk een voorbeeld van een bakstenen, met aarde gedekt, bomvrij gebouw.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is representatief (karakteristiek) omdat het in verschijningsvorm de kenmerken vertoont die het toenmalige defensieve doel onderstrepen.

* Het onderdeel is goed bewaard omdat het in de loop der tijd weinig wezenlijke aanpassingen heeft ondergaan en het de oorspronkelijke structuur heeft behouden.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bomvrij militair object

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 531655

Status rijksmonument
Inschrijving register* 19 december 2014
Kadaster deel/nr 82872/101

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Culemborg Culemborg Gelderland

Locatiennaam Locatieomschrijving
Culemborg Fort Everdingen

Kadastrale gemeente* Sectie* Kadastraal object* Appartement aanduiding Grondperceel
Culemborg L 449

Omschrijving**

Cluster 501.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

REMISE MET SCHUIL- EN BERGPLAATSEN / BOMVRIJ GEBOUW A2 (zuidoostbastion) van een type dat aan drie zijden en bovenop is gedekt met aarde. Met de toename van de draagwijdte van het geschut, de kracht van de inslagen van projectielen en de explosieve kracht van (brisant)granaten werd het steeds moeilijker weerstand te bieden tegen beschietingen. Verzwaring van metselwerk, toepassing van schokabsorberende metselsystemen (onder meer door middel van bogen), flauwe hellingshoeken en gebogen of juist puntige vormen, gebruik van beton - en later van gewapend beton - in steeds zwaardere uitvoering, was een van de manieren om de vestingwerken bestand te houden tegen toenemende aanvalskracht. Bovendien was het aanbrengen van aarddekkingen een goed middel gebleken om de energie te absorberen of te dempen. Dit is de reden waarom vele gemetselde of betonnen werken van een aardlaag of een frontbescherming van zand of aarde zijn voorzien. Afhankelijk van de periode van ontstaan - en daarmee van de te verwachten inslagkracht van projectielen - werd van 'bomvrije gebouwen' gesproken, wanneer ze werden geacht bestand te zijn tegen een van tevoren bepaald aantal inslagen van zwaar kaliber.

Omschrijving

Drielaagse REMISE MET SCHUIL- EN BERGPLAATSEN / BOMVRIJ GEBOUW A2 op het zuidoostelijk deel van Fort Everdingen, gekenmerkt door een in tweeën gelede bakstenen gevel aan de westzijde, die op de verdieping sterk terug ligt. De verdieping kent

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

eigen toegangen, die bereikbaar zijn via een ontsluiting die over het dak van de begane grond loopt. De tussenverdieping heeft geen gevel. Het rond 1880 gerealiseerde gebouw wordt gedekt door een aarden laag, die alle zijden, behalve de bakstenen gevels, aan het zicht onttrekt. De aarden laag is aangebracht als bescherming tegen inslagen van projectielen. De beide eenlaagse gevels zijn vrij hoog en hebben een sobere en functionele architectuur. Aan de uiteinden gaat de onderste gevel voor een deel schuil achter de aflopende aanaarding; de bovenste gevel is aan weerszijden afgeschuind, eveneens in verband met de aanaarding. De gevelopeningen - toegangen en vensteropeningen - zijn getoogd en kennen voornamelijk ijzeren afsluitingen. Aan de rechterzijde een betonnen geschutsopstelling uit 1907.

Het interieur werd niet bezocht.

Waardering

De drielaagse REMISE MET SCHUIL- EN BERGPLAATSEN / BOMVRIJ GEBOUW A2 van Fort Everdingen is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel van omstreeks 1880, namelijk een voorbeeld van een bakstenen, met aarde gedekt, bomvrij gebouw.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is representatief (karakteristiek) omdat het in verschijningsvorm de kenmerken vertoont die het toenmalige defensieve doel onderstrepen.

* Het onderdeel is goed bewaard omdat het in de loop der tijd weinig wezenlijke aanpassingen heeft ondergaan en het de oorspronkelijke structuur heeft behouden.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bomvrij militair object

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 531656

Status rijksmonument
Inschrijving register* 19 december 2014
Kadaster deel/nr 82872/87

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Culemborg Culemborg Gelderland

Locatiennaam Locatieomschrijving
Culemborg Fort Everdingen

Kadastrale gemeente* Sectie* Kadastraal object* Appartement aanduiding Grondperceel
Culemborg L 449

Omschrijving**

Cluster 501.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

Gemetseld VERBRUIKSMAGAZIJN / BOMVRIJ GEBOUW B1, als in de wal opgenomen bergplaats van munitie voor de nabijgelegen geschutseplacements. Met de toename van de draagwijdte van het geschut, de kracht van de inslagen van projectielen en de explosieve kracht van (brisant)granaten werd het steeds moeilijker weerstand te bieden tegen beschietingen. Verzwaring van metselwerk, toepassing van schokabsorberende metselsystemen (onder meer door middel van bogen), flauwe hellingshoeken en gebogen of juist puntige vormen, gebruik van beton - en later van gewapend beton - in steeds zwaardere uitvoering, was een van de manieren om de vestingwerken bestand te houden tegen toenemende aanvalskracht. Bovendien was het aanbrengen van aarddekkingen een goed middel gebleken om de energie te absorberen of te dempen. Dit is de reden waarom vele gemetselde of betonnen werken van een aardlaag of een frontbescherming van zand of aarde zijn voorzien. Afhankelijk van de periode van ontstaan - en daarmee van de te verwachten inslagkracht van projectielen - werd van 'bomvrije gebouwen' gesproken, wanneer ze werden geacht bestand te zijn tegen een van tevoren bepaald aantal inslagen van zwaar kaliber. Drie identieke verbruiksmagazijnen op Fort Everdingen zijn kleine bomvrije bergplaatsen die op verschillende plaatsen in de wal zijn opgenomen.

Omschrijving

Klein VERBRUIKSMAGAZIJN / BOMVRIJ GEBOUW B1 in de wal op het noordoostelijk bastion van Fort Everdingen, gekenmerkt door

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

een bakstenen gevel aan de westzijde, met schuin aflopende vleugels en getoogde toegang, waarin deur ontbreekt. Inwendig bestaat de constructie uit trasbeton. Het geheel gedekt door een aardlaag.

Waardering

Het VERBRUIKSMAGAZIJN / BOMVRIJ GEBOUW B1 in de wal op het noordoostelijk bastion van Fort Everdingen is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel van omstreeks 1880, namelijk een voorbeeld van een klein bakstenen, met aarde gedekt, bomvrij bouwwerk.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is representatief (karakteristiek) omdat het in verschijningsvorm de kenmerken vertoont die het toenmalige defensieve doel onderstrepen.

* Het onderdeel is vrij goed bewaard omdat het in de loop der tijd weinig wezenlijke aanpassingen heeft ondergaan en het de oorspronkelijke structuur heeft behouden, hoewel de deur ontbreekt.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bomvrij militair object

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 531657

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	19 december 2014
Kadaster deel/nr	82872/92

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Culemborg	Culemborg	Gelderland

<i>Locatiennaam</i>	<i>Locatieomschrijving</i>
Culemborg	Fort Everdingen

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Culemborg	L			449

*Omschrijving***

Cluster 501.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

Gemetseld VERBRUIKSMAGAZIJN / BOMVRIJ GEBOUW B2, als in de wal opgenomen bergplaats van munitie voor de nabijgelegen geschutseplacements. Met de toename van de draagwijdte van het geschut, de kracht van de inslagen van projectielen en de explosieve kracht van (brisant)granaten werd het steeds moeilijker weerstand te bieden tegen beschietingen. Verzwaring van metselwerk, toepassing van schokabsorberende metselsystemen (onder meer door middel van bogen), flauwe hellingshoeken en gebogen of juist puntige vormen, gebruik van beton - en later van gewapend beton - in steeds zwaardere uitvoering, was een van de manieren om de vestingwerken bestand te houden tegen toenemende aanvalskracht. Bovendien was het aanbrengen van aarddekkingen een goed middel gebleken om de energie te absorberen of te dempen. Dit is de reden waarom vele gemetselde of betonnen werken van een aardlaag of een frontbescherming van zand of aarde zijn voorzien. Afhankelijk van de periode van ontstaan - en daarmee van de te verwachten inslagkracht van projectielen - werd van 'bomvrije gebouwen' gesproken, wanneer ze werden geacht bestand te zijn tegen een van tevoren bepaald aantal inslagen van zwaar kaliber. Drie identieke verbruiksmagazijnen op Fort Everdingen zijn kleine bomvrije bergplaatsen die op verschillende plaatsen in de wal zijn opgenomen.

Omschrijving

Klein VERBRUIKSMAGAZIJN / BOMVRIJ GEBOUW B2 in de courtinewal tussen het noordoostelijk en het zuidoostelijk bastion van Fort

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Everdingen, gekenmerkt door een bakstenen gevel aan de westzijde, met schuin aflopende vleugels en getoogde toegang, waarin deur ontbreekt. Inwendig bestaat de constructie uit trasbeton. Het geheel gedekt door een aardlaag.

Waardering

Het VERBRUIKSMAGAZIJN / BOMVRIJ GEBOUW B2 in de courtinewal tussen het noordoostelijk en het zuidoostelijk bastion van Fort Everdingen is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel van omstreeks 1880, namelijk een voorbeeld van een klein bakstenen, met aarde gedekt, bomvrij bouwwerk.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is representatief (karakteristiek) omdat het in verschijningsvorm de kenmerken vertoont die het toenmalige defensieve doel onderstrepen.

* Het onderdeel is vrij goed bewaard omdat het in de loop der tijd weinig wezenlijke aanpassingen heeft ondergaan en het de oorspronkelijke structuur heeft behouden, hoewel de deur ontbreekt.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bomvrij militair object

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 531658

Status rijksmonument
Inschrijving register* 19 december 2014
Kadaster deel/nr 82872/77

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Culemborg Culemborg Gelderland

Locatiennaam Locatieomschrijving
Culemborg Fort Everdingen

Kadastrale gemeente* Sectie* Kadastraal object* Appartement aanduiding Grondperceel
Culemborg L 449

Omschrijving**

Cluster 501.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

Gemetseld VERBRUIKSMAGAZIJN / BOMVRIJ GEBOUW B3, als in de wal opgenomen bergplaats van munitie voor de nabijgelegen geschutseplacements. Met de toename van de draagwijdte van het geschut, de kracht van de inslagen van projectielen en de explosieve kracht van (brisant)granaten werd het steeds moeilijker weerstand te bieden tegen beschietingen. Verzwaring van metselwerk, toepassing van schokabsorberende metselsystemen (onder meer door middel van bogen), flauwe hellingshoeken en gebogen of juist puntige vormen, gebruik van beton - en later van gewapend beton - in steeds zwaardere uitvoering, was een van de manieren om de vestingwerken bestand te houden tegen toenemende aanvalskracht. Bovendien was het aanbrengen van aarddekkingen een goed middel gebleken om de energie te absorberen of te dempen. Dit is de reden waarom vele gemetselde of betonnen werken van een aardlaag of een frontbescherming van zand of aarde zijn voorzien. Afhankelijk van de periode van ontstaan - en daarmee van de te verwachten inslagkracht van projectielen - werd van 'bomvrije gebouwen' gesproken, wanneer ze werden geacht bestand te zijn tegen een van tevoren bepaald aantal inslagen van zwaar kaliber. Drie identieke verbruiksmagazijnen op Fort Everdingen zijn kleine bomvrije bergplaatsen die op verschillende plaatsen in de wal zijn opgenomen.

Omschrijving

Klein, VERBRUIKSMAGAZIJN / BOMVRIJ GEBOUW B3 in de wal op het zuidoostelijk bastion van Fort Everdingen, gekenmerkt door een

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

bakstenen gevel aan de westzijde, met schuin aflopende vleugels en getoogde toegang, waarin deur ontbreekt. Inwendig bestaat de constructie uit trasbeton. Het geheel gedekt door een aardlaag.

Waardering

Het VERBRUIKSMAGAZIJN / BOMVRIJ GEBOUW B3 in de wal op het zuidoostelijk bastion van Fort Everdingen is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel van omstreeks 1880, namelijk een voorbeeld van een klein bakstenen, met aarde gedekt, bomvrij bouwwerk.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is representatief (karakteristiek) omdat het in verschijningsvorm de kenmerken vertoont die het toenmalige defensieve doel onderstrepen.

* Het onderdeel is vrij goed bewaard omdat het in de loop der tijd weinig wezenlijke aanpassingen heeft ondergaan en het de oorspronkelijke structuur heeft behouden, hoewel de deur ontbreekt.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bomvrij militair object

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 531659

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	19 december 2014
Kadaster deel/nr	82872/83

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Culemborg	Culemborg	Gelderland

<i>Locatiennaam</i>	<i>Locatieomschrijving</i>
Culemborg/Everdingen	Fort Everdingen

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Culemborg	L			449
Vianen	G			923

*Omschrijving***

Cluster 501. Zie ook monument nummer: 531679.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

GROEPSSCHUILPLAATSEN TYPE P als in de mobilisatieperiode 1939-1940 aan het Fort Everdingen toegevoegde onderdelen. Groepsschuilplaatsen Type P zijn volgens min of meer uniform of standaardontwerp in de jaren 1939-1940 op meerdere plaatsen in Nederland gebouwd. Ze komen in ieder geval in groten getale voor aan het Zuidfront van de zogenoemde Vesting Holland (aan de Nieuwe Merwede en het Hollandsch Diep) en op diverse plaatsen in de Nieuwe Hollandse Waterlinie - toen het Oostfront van de Vesting Holland genoemd (onder meer in het gebied tussen Fort Rijnauwen en Fort Vechten (de Houtense Vlakte) en op en bij Fort Everdingen). Het totaal aantal gebouwde exemplaren bedraagt circa 700, waarvan ongeveer 570 in de Nieuwe Hollandse Waterlinie; het merendeel (circa 400) hiervan bestaat nog. Het bouwprogramma van de groepsschuilplaatsen Type P was bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog nog niet afgerond en een aantal exemplaren is nooit voltooid. Type P (vanwege de markante vorm ook wel 'de piramide' genoemd) is vermoedelijk het meest bekende type betonnen verdedigingswerk in Nederland. Het type kwam voort uit het zogenoemde VIS 77 (Voorschrift Inrichten Stellingen no. 77), uit 1928, en had onder meer als bestemming deel uit te maken van de verdediging van een aantal (nieuwe) accessen, waaronder vooral (autosnel)wegen en geëlektrificeerde spoorwegen. De groepsschuilplaats Type P kwam gewoonlijk tot stand in de directe nabijheid van reeds bestaande of in dezelfde tijd gerealiseerde kazematten, geschutopstellingen, versterkingen of loopgraven. Doordat de loopgraven en andere (aard)werken later vrijwel overal zijn geëffend of gesloopt, liggen de betonnen schuilplaatsen tegenwoordig nogal eens voor een deel beneden het maaiveld of juist -

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

onbedoeld - markant in het zicht. De van oudsher geheel gesloten voorzijde of frontzijde van de groepsschuilplaatsen Type P was in veel gevallen gedekt door aardwerken die deel konden uitmaken van een glacis ter bescherming van de loopgraaf of van een gedekte weg. Deze aardwerken zijn thans meestal niet meer aanwezig of nog slechts met moeite herkenbaar, maar met name op forten of in anderszins geaccidenteerd terrein zijn ze soms nog wel aanwezig. Er zijn talrijke exemplaren van het Type P gebouwd in inundeerbare gebieden, waarbij in een aantal gevallen een (nu zichtbaar geworden) paalfundering is toegepast; bij andere is een rondom uitstekende funderingsplaat of ook wel een trog tegen inundatiewater zichtbaar.

Omschrijving

GROEPSSCHUILPLAATSEN TYPE P zijn éénlaagse, gewoonlijk in gewapend, ca. 100 tot 180 cm dik gietbeton uitgevoerde, granaatvrije, militaire onderkomens, die beschutting konden bieden aan 10-12 manschappen infanterie / artillerie, bij dekkingsklasse W 12-15 of W 21-28. De groepsschuilplaatsen op Fort Everdingen behoren tot de zwaarste klasse. De groepsschuilplaatsen Type P zijn gebouwd op een rechthoekig grondplan. De zichtbare hoogte boven het maaiveld varieert. De beide blinde zijgevels en de keelzijde zijn tot op ongeveer 3 m hoogte verticaal uitgevoerd. Daarboven gaan deze gevels met een knik van ongeveer 45° naar binnen, om vervolgens over te gaan in een vlakke dekking. Rechts in de keelzijde is op plaatselijk verschillende hoogte boven maaiveld een (later al dan niet dichtgezette) toegangsopening. De in zijn geheel verticale, gesloten frontzijde weerspiegelt de hoeken van 45° en eindigt dus als een 'afgeknotte puntgevel'. In een aantal gevallen zijn in de gevel(s) ijzeren haken of beugels meegegoten die konden dienen ter bevestiging van camouflagemateriaal. Een kenmerkend onderdeel bovenop de schuilplaats type P is de conische, betonnen 'uitlaat', die bestemd was voor toepassing van een periscoop. Deze periscopen zijn in de praktijk echter nooit aangebracht. Het interieur van de groepsschuilplaatsen Type P bestaat uit een korte gang (meestal met een betonnen keermuur of balustrade en gewoonlijk enkele neergaande treden) en een van daaruit naar links gerichte 'sluis' die afgrendelbaar moest zijn door een (uit meerdere delen bestaande) zware, stalen deur met grendels. Via een tweede, vergelijkbare deur kon rechtsom een achterliggende, vrijwel vierkante ruimte worden bereikt, de echte schuilplaats. De toegang kon vanuit deze ruimte worden bestreken door een schietgat. De stalen deuren zijn echter zelden of nooit geplaatst en de ingangen zijn later vaak dichtgezet met baksteen en gepleisterd. Enkele groepsschuilplaatsen op Fort Everdingen hebben driedelige dubbel opgeklampte deuren als noodoplossing. De op circa twee meter boven vloerniveau gelegen plafonds zijn vlak en rechthoekig. In een aantal gevallen zijn nog interieuronderdelen aanwezig, zoals (resten van) houten banken, schietgatafsluitingen of een steun voor het vuurwapen voor de bestrijking van de ingang.

Verschillende exemplaren op Fort Everdingen zijn - mede dankzij de niet publieke toegankelijkheid van het terrein - relatief goed bewaard en bezitten nog interieuronderdelen. Tevens bevinden zich nog exemplaren onder de grond (al dan niet voltooid), waarvan in een aantal gevallen niets of vrijwel niets zichtbaar is. Ten noorden van het fort - in de uiterwaard - ligt zeker één onvoltooid gebleven exemplaar, waarvan alleen het onderste gedeelte, tot en met de vierkante toegangsopening, is uitgevoerd.

Waardering

GROEPSSCHUILPLAATSEN TYPE P zijn van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende meer dan een eeuw is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

systeem van inundatie en accesverdediging (negentiende en twintigste eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (negentiende en twintigste eeuw), c. het systeem van 'levende' veldversterking in de diepte (20ste eeuw).

Het betreft hier onderdelen uit de periode 1939-1940. Deze onderdelen zijn voorbeelden van gewapend betonnen groepsschuilplaatsen (Type P / Piramide), deels met en deels zonder aarden dekking en in een of meerdere gevallen onvoltooid gebleven.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* De onderdelen zijn representatief (karakteristiek) omdat ze als onderdeel van een gedeconcentreerde verdedigingslijn zijn toegevoegd aan het bestaande fortificatiestelsel.

* De onderdelen zijn redelijk gaaf bewaard en laten zich als gebouwde onderdelen meestal goed, maar soms niet of nauwelijks, in het veld - en in dit geval vooral op een fort - herkennen.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bomvrij militair object

Functie

Monumentnummer*: 531663

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	19 december 2014
Kadaster deel/nr	82871/87

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Culemborg	Culemborg	Gelderland

<i>Locatiennaam</i>	<i>Locatieomschrijving</i>
Culemborg	Fort Everdingen

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Culemborg	L			449

*Omschrijving***

Cluster 501.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

Complete GIETSTALEN KOEPELKAZEMAT TYPE G als een in de aanloop tot de Tweede Wereldoorlog aan het Fort Everdingen toegevoegd onderdeel. In 1936 is, als aanvulling op de gewapend betonnen kazemat, in Nederland de zogenoemde gietstalen koepelkazemat geïntroduceerd, die was gebaseerd op een al in 1917 in Frankrijk toegepast systeem. De gebruikte pantserkoepels waren gering van omvang (gunstig i.v.m. beperkte zichtbaarheid en trefkans), rond van vorm (gunstig i.v.m. afschampen treffers en sterkte), relatief eenvoudig in serie te produceren en ze hadden een 'externe' schietopening (gunstig i.v.m. gassen en geluid). Bovendien konden ze in Nederland worden vervaardigd, wat afhankelijkheid van het buitenland belangrijk verkleinde. Een eerste bestelling van 100 stuks in Nederland (bij DEMKA) werd gevolgd door een tweede van 50 stuks bij de Belgische Soc. Anonyme John Cockerill. In totaal moeten er in korte tijd ruim 700 zijn gegoten, maar hiervan zijn er slechts enkele overgebleven. De gietstalen koepels, met een doorsnede van 1,75 m en dikten van 10-17 centimeter, zijn geïnstalleerd in meerdere kazemattypen met weerstandsklassen W 12-15 tot W 21-28. Kort voor het begin van de Tweede Wereldoorlog zijn op verschillende plaatsen in de Nederlandse linies Gietstalen Koepelkazematten Type G tot stand gebracht, met name in de IJsselinie, de Maaslinie, de Grebbelinie (elk ca. 150) en de Nieuwe Hollandse Waterlinie (ca. 80). De gebruikelijke constructie van gewapend beton met één of meer vaste schietgaten was hierbij verlaten ten gunste van een systeem dat een binnen variabele grenzen (tot 270 0) te projecteren schootsrichting, binnen een gietstalen cilinder met koepeldak bezat. Koepelkazematten werden uitgerust met een lichte of zware mitrailleur als bewapening, in de Nieuwe Hollandse Waterlinie was dit standaard een zware mitrailleur. De meeste koepels zijn

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

geplaatst in Standaard Koepelkazematten Type G. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn veruit de meeste koepels in het binnenland door de bezetter uit de kazematten gesloopt - ten dele door ze op te blazen - om ze om te gieten voor andere staalbehoeften. Aan de kust werden ze deels in de verdediging opgenomen, maar zijn ze na de oorlog meestal alsnog gesloopt. Hierdoor zijn complete koepelkazematten zeldzaam; ze komen onder meer nog voor op Fort Vechten en ook een exemplaar op Fort Everdingen, waarvan de locatie bekend is, maar dat grotendeels met aarde is bedekt, is compleet. Inmiddels is de gietstalen koepelkazemat blootgelegd, waarbij bleek dat ook de zeldzame toegangsdeur aan de achterzijde nog aanwezig was.

Omschrijving

In het zuidoostelijke talud van de aardwerken van Fort Everdingen bevindt zich een complete GIETSTALEN KOEPELKAZEMAT TYPE G. Standaard Koepelkazematten Type G zijn relatief lage, vrijwel vierkante, betonnen kazematten (ca. 7,00 x 6,50 x 3,00 m; b x d x h), met ter hoogte van de erin uitgespaarde koepel een achterwaarts hellend oppervlak waarop eventuele voltreffers konden afketsen. De schietopening in de koepel vormt een afgeronde rechthoekige 'wenkbrauw' van omstreeks 10 cm dikte, die enige decimeters uitsteekt en zo bescherming bood aan het erbinnen opgestelde wapen, een zware mitrailleur. Het schietgat en de toegang tot de kazemat, die zich in een uitsparing achter de koepel bevond, konden van binnenuit 'gasvrij' worden afgesloten. De gietstalen koepel en de dito deur van de toegang zijn nog aanwezig. De kazemat lijkt niettemin onvoltooid te zijn gebleven; een betonnen afdeklaag ontbreekt namelijk. Het werk draagt met rose verf erop geschilderd het bouwnummer '87'. De koepelkazemat aan de oostzijde van het Fort Everdingen diende als gevechtsofstelling ter verdediging van de het acces van de Zuidelijke Lekdijk. Ook had de kazemat een speciale functie in de flankering van het oostelijker gelegen Werk aan het Spoel.

Waardering

GIETSTALEN KOEPELKAZEMAT TYPE G is van algemeen belang vanwege:

- * Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.
- * Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de en 20ste eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de en 20ste eeuw), c. het systeem van 'levende' veldversterking in de diepte (20ste eeuw).

Het betreft hier een onderdeel uit de periode 1936-1940 dat een voorbeeld is van een op een gewapend betonnen basement geplaatste, complete, gietstalen koepelkazemat (Type G).

- * Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.
- * De kazemat is representatief (karakteristiek) omdat hij als onderdeel van een gedeconcentreerde verdedigingslijn is toegevoegd aan het bestaande fortificatiestelsel en hij vertegenwoordigt tamelijk grote zeldzaamheidswaarde omdat er slechts weinige complete exemplaren zijn overgebleven. Bijzondere meerwaarde ontleent de kazemat aan de niet geheel voltooide status en het provisorisch aangebrachte bouwnummer.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

* De kazemat is grotendeels gaaf bewaard, mede dankzij de aarden dekking die omstreeks 2013 is verwijderd.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Kazemat (B)

Functie

Monumentnummer*: 531664

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	19 december 2014
Kadaster deel/nr	82871/97

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Culemborg	Culemborg	Gelderland

<i>Locatiennaam</i>	<i>Locatieomschrijving</i>
Culemborg	Fort Everdingen

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Culemborg	L			448
Culemborg	L			376
Culemborg	L			449
Culemborg	L			447

*Omschrijving***

Cluster 501.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

INUNDATIESLUIJ MET SCHOTBALKKERING, BEER EN LOOPBRUG bij Fort Everdingen als essentieel onderdeel van het inundatiesysteem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het verdedigingssysteem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie was in de eerste plaats gebaseerd op het gecontroleerd onder water zetten van (grote) terreinoppervlakken. Gecontroleerde inundatie vergde een ingenieus systeem van waterwerken, zoals sluizen, stuwen en kanalen, waarmee het noodzakelijke peil snel en binnen nauwe grenzen gesteld en gehandhaafd kon worden. Er werden vele verschillende typen sluizen toegepast, afhankelijk van de plaats waar ze in het systeem functioneerden. Soms werden reeds bestaande scheepvaart-, uitwaterings- of keersluizen gebruikt, maar ook zijn er vele nieuwe gebouwd of bestaande (sterk) aangepast. Tot de laatste categorie behoren de inundatiesluizen bij Fort Everdingen. Het gaat hierbij om drie in serie geplaatste exemplaren, waarvan de middelste, met beer, in feite deel uitmaakt van de Zuidelijke Lekdijk. Via deze sluis kon bij hoge waterstand water uit de Lek worden ingelaten voor de inundatie van het voorgelegen terrein. Belangrijk was ook de functie als keersluis, waarmee het zuidelijk en westelijk deel van de natte gracht rond het fort op peil werd gehouden. De brug aan de oostzijde van de beer is relatief recent afgesloten door middel van ijzerwerk dat voor de bescherming geen belang heeft.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Omschrijving

De INUNDATIESLUIS MET SCHOTBALKKERING (ca. 1875) in de Zuidelijke Lekdijk bij Fort Everdingen, is een deels met cement bestreken, bakstenen en natuurstenen sluis met vier hoofden en drie doorlaten, die bovenin boogvormig zijn gesloten. In de doorlaten zijn schotbalken aangebracht; de totale afstand tussen de beide buitenste hoofden bedraagt circa 10 m. Boven de doorlaten zijn windwerken aangebracht, die (thans) door plaatijzer onzichtbaar zijn. Oostelijk naast de sluis ligt een zogenoemde BEER: een van het waterwerk deel uitmakende, gemetselde waterkering met een scherpe 'ezelsrug'. De rug diende om in geval van belegering het lopen over de kering onmogelijk te maken, dan wel sterk te bemoeilijken; de lengte van de beer bedraagt circa 15 m. Aan weerszijden sluit het totale waterwerk door middel van aflopende en iets uitstaande, gecementeerde, gemetselde vleugelmuren aan op de Lekdijk. Over de sluis en de beer een grotendeels profielijzeren LOOPBRUG, die door een siersmeedijzeren hekwerk is afgesloten; de brug kon in geval van acute nood worden verwijderd.

Waardering

INUNDATIESLUIS MET SCHOTBALKKERING, BEER EN LOOPBRUG is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde bebouwing, die gebaseerd is op het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw).

Het betreft hier een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde uiting van historische waterbouwkunde, namelijk een inundatiesluis / keersluis met beer en loopbrug, van omstreeks 1875, die tezamen deel uitmaakten van de zuidelijke winterdijk van de Lek.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex en als onderdeel van een drietal inundatiesluizen.

* Het onderdeel is representatief (karakteristiek) omdat het in samenhang met twee andere sluizen het principe van de werking van het inundatiesysteem kan laten zien.

* Het onderdeel is redelijk gaaf bewaard omdat hoofdvorm, bouwkundige detaillering en verschillende onderdelen herkenbaar zijn gebleven, waaronder schotbalken.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 531666

Status	rijksmonument
Inschrijving register*	19 december 2014
Kadaster deel/nr	82871/78

<i>Woonplaats*</i>	<i>Gemeente*</i>	<i>Provincie*</i>
Culemborg	Culemborg	Gelderland

<i>Locatiennaam</i>	<i>Locatieomschrijving</i>
Culemborg	Fort Everdingen

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kadastraal object*</i>	<i>Appartement aanduiding</i>	<i>Grondperceel</i>
Culemborg	L			278

*Omschrijving***

Cluster 501.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

INUNDATIESLUIJ MET SCHOTBALKKERING bij Fort Everdingen als essentieel onderdeel van het inundatiesysteem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het verdedigingssysteem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie was in de eerste plaats gebaseerd op het gecontroleerd onder water zetten van (grote) terreinoppervlakken. Gecontroleerde inundatie vergde een ingenieus systeem van waterwerken, zoals sluisen, stuwen en kanalen, waarmee het noodzakelijke peil snel en binnen nauwe grenzen gesteld en gehandhaafd kon worden. Er werden vele verschillende typen sluisen toegepast, afhankelijk van de plaats waar ze in het systeem functioneerden. Soms werden reeds bestaande scheepvaart-, uitwaterings- of keersluisen gebruikt, maar ook zijn er vele nieuwe gebouwd of bestaande (sterk) aangepast. Tot de laatste categorie behoren de inundatiesluisen bij Fort Everdingen. Het gaat hierbij om drie in serie geplaatste exemplaren, waarvan de zuidelijkste in feite deel uitmaakt van de buitenoever van de natte gracht en in de omleidingsweg (de Rondweg) ligt. De sluis was de laatste kering bij eventuele inundatie van het voorgelegen terrein. Belangrijk was ook de functie als keersluis waarmee het zuidelijk en westelijk deel van de natte gracht rond het fort op peil kon worden gehouden. Over de sluis een latere betonnen brug met ijzeren leuningen, die voor de bescherming niet van belang is. Het inundatiekanaal, aangelegd op basis van een mogelijk middeleeuwse kavelsloot, loopt van oudsher vanaf de inundatiesluis / keersluis in de zomerkade van de Lek zuidwaarts tot voorbij de Pijsseweg / Pijssedijk. Hierin lag een niet meer bestaande inundatiesluis / keersluis.

Omschrijving

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

De INUNDATIESLUIS MET SCHOTBALKKERING (ca. 1875) in de buitenoever (Rondweg) van de natte gracht aan de zuidoosthoek van Fort Everdingen is een in baksteen en natuursteen uitgevoerde sluis met vier hoofden en drie doorlaten. Tussen de hoofden zijn aan weerszijden steeds twee schotbalkspinningen aangebracht, waarin schotbalken. De schotbalken kunnen worden opgehaald of neergelaten door middel van een drietal, gietijzeren (in twee gevallen dubbel uitgevoerde) windwerken. Van een vierde windwerk (het meest oostelijke) is nog slechts een voet aanwezig. Er zijn natuurstenen dekplaten en aan weerszijden sluit het werk aan op de dijk door middel van gemetselde vleugelmuren. In het sluishoofd aan de zijde van het inundatiekanaal een hardstenen peilschaal.

Waardering

De INUNDATIESLUIS MET SCHOTBALKKERING ten zuiden van Fort Everdingen is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerd waterwerk, dat gebaseerd is op het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw).

Het betreft hier aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde uiting van historische waterbouwkunde, namelijk een inundatiesluis / keersluis met schotbalkkering.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex en als onderdeel van een drietal inundatiesluizen.

* Het onderdeel is representatief (karakteristiek) omdat het in samenhang met twee andere sluizen en een inundatiekanaal het principe van de werking van het inundatiesysteem kan laten zien.

* Het onderdeel is redelijk gaaf bewaard omdat hoofdvorm, bouwkundige detaillering en verschillende onderdelen, waaronder de schotbalken en windwerken, deels herkenbaar, deels aanwezig zijn.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 531680

Status rijksmonument
Inschrijving register* 23 december 2014
Kadaster deel/nr 82632/76

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Everdingen Vijfheerenlanden Utrecht

Kadastrale gemeente* Sectie* Kadastraal object* Appartement aanduiding Grondperceel
Vianen G 923

Omschrijving**

Cluster 501.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

VERDEDIGBARE FORTWACHTERSWONING, bij de ingang van het fort, binnen de gracht. Omdat de meeste forten en andere (buiten de bebouwde kom gelegen) verdedigingswerken - wanneer er geen sprake was van mobilisatie of oefeningen - geen bezetting met militair personeel hadden, was er in veel gevallen een aparte woning of andersoortig onderkomen voor een beheerder of wachter. Soms had zo'n woning of onderkomen tevens een andere functie, zoals die van brug- of sluiswachterswoning. In een aantal gevallen kon de woning ter verdediging worden ingericht. Voor wat betreft de locatie van een wachterwoning waren geen eenduidige standaarden; soms lagen ze op het fortterrein zelf - binnen de gracht - maar soms ook daarbuiten, maar vrijwel altijd aan de keelzijde van het fort. Ook het gebruikte bouw materiaal varieert; meestal is baksteen of hout gebruikt. De fortwachterswoning van Fort Everdingen ligt binnen de gracht en is uitgevoerd in baksteen onder een zadeldak. Diverse, relatief recente wijzigingen: in beide dakschilden 'Veluxramen' en in verschillende kozijnen aluminium ramen met dubbel glas. Het oorspronkelijk interieur is ten minste enige tientallen jaren geleden deels verdwenen en vervangen door een interieur met weinig waardevolle materialen.

Omschrijving

De VERDEDIGBARE FORTWACHTERSWONING (1880) van Fort Everdingen is gelegen ter rechterzijde van de aan de keelzijde gelegen toegangsweg van het fort, juist binnen de gracht en aan de voet van het dijklichaam - de dam die de toegang vormde en vormt - ter plaatse. De bakstenen woning is een eenlaags bouwwerk op rechthoekige plattegrond, gedekt door een zadeldak belegd met gesmoorde, (opnieuw) verbeterde holle pannen. In verband met de functie als verdedigbare fortwachterswoning hebben de muren deels een dikte van 78 cm; bij de vensters van 33 cm; de vensters konden als schietgaten worden gebruikt. De goot wordt gedragen

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

door iets uitkragende steentjes. De naar de dijk / toegangsweg gerichte langsgewel (noordgevel) bevat een drietal, asymmetrisch geplaatste, getoogde vensteropeningen. Hoog in het erboven gelegen dakschild twee gemetselde schoorstenen. De hier tegenover liggende, symmetrische langsgewel (hoofdgevel) telt vijf traveeën, waarvan de middelste een getoogde toegang bevat, die nog het oorspronkelijk kozijn bezit. De gevel is verlevendigd door middel van alternerende gele en rode (bak)steen rond de gevelopeningen, alsmede door gebruik van spaarvelden en lisenen. Ten minste een deel van het contrast van rode en gele steen is gerealiseerd door toepassing van schijnvoegen op gekleurde trasmortel. De westelijke kopse gevel, die geheel gedekt is met cementpleister, bevat een getoogde toegang met ter weerszijden onderling verschillende vensters. Tegen de overliggende kopse gevel is een houten schuurtje gebouwd dat van ondergeschikt monumentaal belang is; bovenin is deze gevel gepleisterd. Beide kopse gevels bevatten een venster in de topgevel. De indeling van het interieur en een aantal kozijnen bleef bewaard en ook de trap naar de zolderverdieping is gehandhaafd.

Waardering:

De VERDEDIGBARE FORTWACHTERSWONING van Fort Everdingen is van algemeen belang vanwege:

- * Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.
- * Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde bebouwing, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft een onderdeel uit de periode 1871-1886, namelijk een eenlaagse, verdedigbare, bakstenen dienstwoning uit 1880.

- * Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex en vanwege de kenmerkende ligging aan de keelzijde van het fort.
- * Het onderdeel is representatief omdat het een voorbeeld is van een op een verdedigingswerk ingerichte, verdedigbare dienstwoning.
- * Het onderdeel is redelijk gaaf bewaard omdat hoofdvorm en bouwkundige detaillering alsmede diverse onderdelen intact zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bijgebouwen

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 531681

Status rijksmonument
Inschrijving register* 23 december 2014
Kadaster deel/nr 82632/64

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Everdingen Vijfheerenlanden Utrecht

Locatiennaam Locatieomschrijving
Everdingen Fort Everdingen

Kadastrale gemeente* Sectie* Kadastraal object* Appartement aanduiding Grondperceel
Vianen G 923

Omschrijving**

Cluster 501.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding \t

HOUTEN LOODS (b) (2) (noordwestbastion), als niet bomvrije opslag van materieel of functionele ruimte. Op verschillende plaatsen zijn binnen en buiten fortterreinen in de loop der decennia houten, stenen en metalen ('blikken') loodsen tot stand gekomen om te dienen als (provisorische of permanente) bergruimte, opslag, onderkomen voor mensen of materieel, hospitaal, brandweer, paardenstal, wachthuis, enz. Een groot deel van deze loodsen is inmiddels vergaan, gesloopt of verplaatst, maar andere bestaan nog in situ. Soms gaat het om bijzonder eenvoudige bouwwerkjes van geringe omvang, maar er zijn ook meer complexe en grotere exemplaren. Van de houten loodsen die in de 19de eeuw op Fort Everdingen zijn gebouwd, bestaan er nog drie, waaronder Loods b (2) en Loods a (3).

Omschrijving

Groen geschilderde HOUTEN LOODS (b) (2), die omstreeks 1880 is gebouwd en die tevens de grootste is op het fort. De loods ligt bij het begin van het noordwestelijke bastion, vrijwel evenwijdig met de aardwerken aldaar. De loods meet ongeveer 30 x 7,50 meter en wordt gedekt door een zadeldak met ruim overstek, belegd met roodgebakken, holle pannen. Er zijn enkele kleine dakramen en het gebouw heeft wit geschilderde houten windveren. Zinken goten op sporen. De gevels zijn opgetrokken uit rabatdelen; een fundering kon als gevolg van de hoge grondwaterstand niet worden waargenomen. De beide langshevels zijn voorzien van vier excentrisch

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

geplaatste vensters, waarin ramen met roedeverdeling. De kopse gevels bevatten de toegangen, die zijn voorzien van dubbele (opgeklampte?) lattendeuren met degelijke ijzeren gehengen; indeling ooit gewijzigd. Op zolderniveau (integraal wit geschilderd) enkel uitgevoerde deuren. Het interieur werd niet bezocht.

Waardering

HOUTEN LOODS (b) (2) (noordwestbastion) is van algemeen belang vanwege:

- * Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.
- * Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde houten bebouwing, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel uit de periode 1871-1886, namelijk een houten berging uit 1880.

- * Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.
- * Het onderdeel is representatief omdat het een voorbeeld is van een authentieke op een verdedigingswerk ingerichte houten berging.
- * Het onderdeel is redelijk gaaf bewaard omdat hoofdvorm en bouwkundige detaillering alsmede diverse onderdelen intact zijn gebleven. \t

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bijgebouwen

Functie

Monumentnummer*: 531682

Status rijksmonument
Inschrijving register* 23 december 2014
Kadaster deel/nr 82632/71

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Everdingen Vijfheerenlanden Utrecht

Kadastrale gemeente* Sectie* Kadastraal object* Appartement aanduiding Grondperceel
Vianen G 923

Omschrijving**

Cluster 501.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding \t

HOUTEN LOODS (zuidwestzijde terreplein) (a) (3), als niet bomvrije opslag van materieel of functionele ruimte. Op verschillende plaatsen zijn binnen en buiten fortterreinen in de loop der decennia houten, stenen en metalen ('blikken') loodsen tot stand gekomen om te dienen als (provisorische of permanente) bergruimte, opslag, onderkomen voor mensen of materieel, hospitaal, brandweer, paardenstal, wachthuis, enz. Een groot deel van deze loodsen is inmiddels vergaan, gesloopt of verplaatst, maar andere bestaan nog in situ. Soms gaat het om bijzonder eenvoudige bouwwerkjes van geringe omvang, maar er zijn ook meer complexe en grotere exemplaren. Van de houten loodsen die in de 19de eeuw op Fort Everdingen zijn gebouwd, bestaan er nog drie, waaronder - Loods a (3) en Loods b (2).

Omschrijving

Groen geschilderde HOUTEN LOODS (a) (3) aan de zuidwestzijde van het terreplein, die omstreeks 1880 is gebouwd en die de op een na grootste op het fort was. Het bouwwerk ligt nabij het begin van het zuidwestelijke bastion, vrijwel haaks op de aardwerken aldaar. De loods meet ongeveer 20 x 7,50 meter en wordt gedekt door een zadeldak met ruim overstek, belegd met roodgebakken, holle pannen. Er zijn enkele kleine dakramen en het gebouw heeft wit geschilderde houten windveren. Zinken goten op sporen. De gevels zijn opgetrokken uit rabatdelen; een fundering is niet waargenomen. De noordoostelijke gevel bevat tussen de tweemaal twee vensters (waarvan enkele voorzien van houten luiken), een toegang met dubbele houten deuren. De tegenoverliggende gevel bevat vijf vensters. Ze zijn alle voorzien van ramen met roedeverdeling. De kopse gevels bevatten twee, respectievelijk één toegang(en), die zijn voorzien van dubbele (opgeklampte?) lattendeuren met degelijke ijzeren gehengen. Op zolderniveau (integraal wit geschilderd) enkel

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

uitgevoerde deuren. Het interieur werd niet bezocht.

Waardering

HOUTEN LOODS (zuidwestzijde terreplein) (a) (3) is van algemeen belang vanwege:

- * Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.
- * Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde houten bebouwing, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel uit de periode 1871-1886, namelijk een houten berging uit 1880.

- * Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.
- * Het onderdeel is representatief omdat het een voorbeeld is van een authentieke op een verdedigingswerk ingerichte houten berging.
- * Het onderdeel is redelijk gaaf bewaard omdat hoofdvorm en bouwkundige detaillering alsmede diverse onderdelen intact zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Bijgebouwen

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 531684

Status rijksmonument
Inschrijving register* 23 december 2014
Kadaster deel/nr 82632/56

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Everdingen Vijfheerenlanden Utrecht

Locatiennaam Locatieomschrijving
Everdingen Fort Everdingen

Kadastrale gemeente* Sectie* Kadastraal object* Appartement aanduiding Grondperceel
Vianen G 110

Omschrijving**

Cluster 501.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

INUNDATIESLUIS / KEERSLUIS bij Fort Everdingen als essentieel onderdeel van het inundatiesysteem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het verdedigingssysteem van de Nieuwe Hollandse Waterlinie was in de eerste plaats gebaseerd op het gecontroleerd onder water zetten van (grote) terreinoppervlakken. Gecontroleerde inundatie vergde een ingenieus systeem van waterwerken, zoals sluisen, stuwen en kanalen, waarmee het noodzakelijke peil snel en binnen nauwe grenzen gesteld en gehandhaafd kon worden. Er werden vele verschillende typen sluisen toegepast, afhankelijk van de plaats waar ze in het systeem functioneerden. Soms werden reeds bestaande scheepvaart-, uitwaterings- of keersluisen gebruikt, maar ook zijn er vele nieuwe gebouwd of bestaande (sterk) aangepast. Tot de laatste categorie behoren de inundatiesluisen bij Fort Everdingen. Het gaat hierbij om drie in serie geplaatste exemplaren, waarvan de noordelijkste nog steeds deel uitmaakt van de zomerkade van de Lek. Via deze sluis kon bij lage waterstand water uit de Lek worden ingelaten voor de inundatie van het voorgelegen terrein. Belangrijk was ook de functie als keersluis waarmee het waterpeil in het noordelijk deel van de natte gracht rond het fort in stand werd gehouden. Over de sluis ligt nu een eenvoudige hardhouten brug met multiplex dek. Het inundatiekanaal loopt vanaf de inundatiesluis / keersluis in de zomerkade van de Lek zuidwaarts tot aan de Prijsseweg / Prijssewijk.

Omschrijving

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

De INUNDATIESLUIS / KEERSLUIS (ca. 1875) in de zomerkade van de Lek ten noorden van Fort Everdingen is een eenvoudige, middelgrote, bakstenen en deels natuurstenen sluis met drie hoofden en hiertussen twee schotbalkkeringen. De totale breedte tussen de beide uiterste hoofden bedraagt circa 10 m; deze hoofden eindigen aan weerszijden in schuin aflopende, uitstaande vleugelmuren. Op de hoofden een drietal gietijzeren windwerken (waarvan één dubbel uitgevoerd) waarmee de schotbalken konden worden opgehaald op neergelaten. Bovendien geprofileerde gietijzeren elementen in de hoofden, die mogelijk verband houden met een vroegere brug. Op het middelste sluishoofd aan de landzijde een hardstenen peilschaal. Thans zijn de beide doorlaten gesloten door middel van betonnen keringen die niet in de schotbalkspinningen zijn geplaatst. De sluis, die ook een civiele functie heeft voor het waterpeil van de uiterwaarden ter plaatse, dateert uit 1874.

Waardering

De INUNDATIESLUIS / KEERSLUIS aan de noordzijde van Fort Everdingen is van algemeen belang vanwege:

- * Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.
- * Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerd waterwerk, dat gebaseerd is op het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw).

Het betreft hier een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde uiting van historische waterbouwkunde, namelijk een inundatiesluis / keersluis uit 1874.

- * Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex en als onderdeel van een drietal inundatiesluizen.
- * Het onderdeel is representatief (karakteristiek) omdat het in samenhang met twee andere sluizen en het inundatiekanaal het principe van de werking van het inundatiesysteem kan laten zien.
- * Het onderdeel is redelijk gaaf bewaard omdat hoofdvorm, bouwkundige detaillering en verschillende onderdelen herkenbaar zijn gebleven, ondanks de afsluiting aan rivierzijde.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Monumentnummer*: 532024

Status rijksmonument
Inschrijving register* 19 december 2014
Kadaster deel/nr 82870/140

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Culemborg Culemborg Gelderland

Locatiennaam Locatieomschrijving
Culemborg Fort Everdingen

Kadastrale gemeente* Sectie* Kadastraal object* Appartement aanduiding Grondperceel
Culemborg L 449

Omschrijving**

Cluster 501.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding \t

HOUTEN LOODS (noordoostelijk van toren) (d) (4), als niet bomvrije opslag van materieel of functionele ruimte. Op verschillende plaatsen zijn binnen en buiten fortterreinen in de loop der decennia houten, stenen en metalen ('blikken') loodsen tot stand gekomen om te dienen als (provisorische of permanente) bergruimte, opslag, onderkomen voor mensen of materieel, hospitaal, brandweer, paardenstal, wachthuis, enz. Een groot deel van deze loodsen is inmiddels vergaan, gesloopt of verplaatst, maar andere bestaan nog in situ. Soms gaat het om bijzonder eenvoudige bouwwerkjes van geringe omvang, maar er zijn ook meer complexe en grotere exemplaren. Van de houten loodsen die in de 19de eeuw op Fort Everdingen zijn gebouwd, bestaan er nog drie; een grote, een middelgrote en deze - een relatief kleine.

Omschrijving

Groen geschilderde HOUTEN LOODS (d) (4) ten noordoosten van de toren, die vermoedelijk omstreeks 1880 is gebouwd. Het bouwwerk ligt nabij het begin van het noordoostelijke bastion, met de daknok vrijwel oost-west. De loods meet ongeveer 13 x 10 meter en wordt gedekt door een zadeldak met enig overstek, belegd met gesmoorde pannen. Zinken goten op beugels. Vermoedelijk is een stenen fundering aanwezig. De gevels zijn opgetrokken uit rabatdelen, maar de beide topgevels zijn verticaal beplankt en wit geschilderd. De beide langgevels bevatten vier, met roeden in kleine ruitjes verdeelde, dubbele, naar buiten openslaande ramen,

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

deels dichtgezet. De westelijke kopse gevel bevat centraal een toegang met dubbele deuren; links hiervan een enkele deur en rechts een kleiner raam met roedeverdeling. De oostelijke kopse gevel bevat twee kleinere ramen met roedeverdeling. Het interieur werd niet bezocht.

Waardering

HOUTEN LOODS (noordoostelijk van toren) (d) (4) is van algemeen belang vanwege:

- * Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.
- * Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van een aan de militair-strategische bouwkunde gerelateerde houten bebouwing, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel uit de periode 1871-1886, namelijk een houten berging, vermoedelijk van rond 1880.

- * Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.
- * Het onderdeel is representatief omdat het een voorbeeld is van een authentieke op een verdedigingswerk ingerichte houten berging.
- * Het onderdeel is tamelijk gaaf bewaard omdat hoofdvorm en bouwkundige detaillering alsmede diverse onderdelen intact zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Fort, vesting en -onderdelen

Functie